

ИСТОРИЈСКИ ОГЛЕДИ

Никола БАБИЋ, bnikola043@gmail.com
Богдан МИЛАЧИЋ*

УВОДНА СТУДИЈА О РУКОПИСУ БРДСКА СЛОБОДА
МАКСИМА ШОБАЈИЋА

ABSTRACT: *Maksim Šobajić (1836-1917) was a prominent Montenegrin poet, chronicler, archaeologist (amateur) and collector of folk tales and stories. The Šobajić family is significant for the cultural development of both Danilovgrad and Nikšić, and especially the work of Maksim Šobajić. With a modest education, he significantly shaped the cultural identity of Bjelopavlić with his works, but also of the entire people in Montenegro at that time. Brdska sloboda is his most significant work, which unfortunately has never been published or made public. These manuscripts represent an important part of the historical heritage, containing significant ethnographic, archaeological, historical and anthropological data. As such, Brdska sloboda is of great importance for the study of the historical heritage of this region.*

KEYWORDS: *Maksim Šobajić, Brdska sloboda, Bjelopavlići, manuscript, Stojan Novaković, Čedomilj Mijatović.*

I

Брдска племена Црне Горе, заједно са Бјелопавлићима, чине битну компоненту културног, историјског и социјалног идентитета становништва овог подручја. Смјештени у централном дијелу Црне Горе, имали су пресудну улогу кроз цијели XIX вијек и могу се сматрати предводницима брдских племена у збацивању османске власти и сздању црногорске државе.¹ Значајно су обликовали развој црногорског

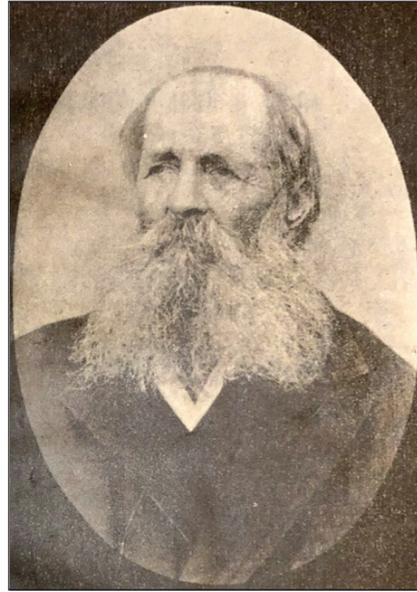
---

* Бечелори историје и студенти мастер студија Филозофског факултета Универзитета Црне Горе

¹ Г.Станојевић, М. Васић, 1975, 452.

друштва, политике као и културе и вјерске традиције. Због повољног географског положаја, Бјалопавлићи су спона племена Старе Црне Горе и околних племена (Пипери, Ровца, Никшићи). Заузимајући простор долине ријеке Зете, налазили су се на размеђу важнијих комуникација и трговачких путева.

Максим Шобајић (1836–1917) био је црногорски пјесник, хроничар, самоуки етнограф, археолог (аматер) и сакупљач народних умотворина. Рођен је 2. децембра 1836. године у Шобајићима надомак Даниловграда, у братству Кадовића. Потicao је из сиромашне сеоске породице, од оца Михајла (Микоње) и мајке Петрине. образовање је започео у манастиру Острог, али се због тешког живота са породицом преселио у Србију 1848. године, гдје и наставља школовање. У својим мемоарима пише: *У прољеће 1848. о Спасовудне окрене из Црне Горе и Брда велики караван гладног народа око 700 чељади, већи дио фамилија, за сељење у Србију. У овом каравану бјеше и мој отац и мати, и три моја млађа брата, Панто, Шћепан и Периша.*² образовање наставља у Медвеђи, али га због болести прекида. Враћају се у Црну Гору у јесен 1851. године. Иако је био скромног образовања, бива постављен за учитеља у школи на Орјој Луци, гдје остаје до 1860. године³. Исте године се са породицом опет сели за Србију, гдје ће се наредних година посветити писању и истраживању. Настају његова прва дјела *Бесмртни јунак* (1871) и *Млади Црногорац* (1873).

Сл. 1. Максим Шобајић

Резултате истраживања сабрао је и објавио у Гласу Црногорца (1887. и 1888) који је излазио у девет бројева под насловом *Опис Оногашта-Никшића од старина до 1887. године*.⁴ Написао је и књигу *Старине у Зети* (1892), која је објављена постхумно, 1933. године у Београду. У овој етнографској расправи Шобајић је описао археолошке локалитете које је посетио, попут Служа, Мартинићке градине, Курила и Доља-

Резултате истраживања сабрао је и објавио у Гласу Црногорца (1887. и 1888) који је излазио у девет бројева под насловом *Опис Оногашта-Никшића од старина до 1887. године*.⁴ Написао је и књигу *Старине у Зети* (1892), која је објављена постхумно, 1933. године у Београду. У овој етнографској расправи Шобајић је описао археолошке локалитете које је посетио, попут Служа, Мартинићке градине, Курила и Доља-

² М. Шобајић, 2023, 12.

³ Исто, 16.

⁴ Глас Црногорца, бр. 48, 1887, 1.

на. Први је изнио закључке и поставио темеље за касније изучавање поменутих локалитета. Управо зато можемо га сматрати можда и првим археологом (аматером) на подручју Црне Горе.⁵

Значајна су му дјела *Невесински устанак* (1925) и *Освета косовска* (1879). Поред свега наведеног, бавио се и географијом, ботаником, филологијом и етнологијом.

Брдска слобода, до сада необјављен рад, збирка је драгоцене информације о историји, археологији и етнографији црногорских крајева, на првом мјесту племена Бјелопавлића. Нема податка када је тачно написана, али о томе ће бити ријечи касније у раду. Састоји се из пет књига (свесака) чије се копије налазе у Завичајном музеју у Даниловграду.⁶ Овај рад ће пружити критички осврт на један дио прве књиге, у којој аутор износи објашњења о предањима везаних за Бијелог Павла, родоначелника Бјелопавлића, као и опис племенске демократије, географије и старина у Бјелопавлићима.

II

Прије него изнесемо критички осврт на дјело, идеје и методологију *Брдске слободе*, осврнућемо се на одређене научнике, историчаре, археологе и истраживаче који су, у већој или мањој мјери, утицали на Шобајића.

Павле Аполонович Ровински (1831–1916), руски историчар, слависта, етнолог и географ. У Црну Гору је дошао маја 1879. године и остао 20 година. Колики је утицај имао Павле Ровински на њега, говори и то што је своје дјело *Старине у Зети* М. Шобајић посветио њему.⁷ Павле Ровински је током двадестогодишњег боравка у Црној Гори истраживао бројне локалитете, о чему свједочи и Лазар Томановић, а најпознатији је по томе што је вршио ископавања Дукље 1880. године.⁸

Чедомил Мијатовић (1842–1932), српски политичар, економиста, историчар, професор на Великој школи у Београду и дипломата. Био је велики поборник економског либерализма и приватне својине. У свом времену био је веома цијењен и популаран као књижевник (писао је углавном историјске новеле са просвјетитељском и патриотском нотом), али и као историчар. Написао је бројна историографска дјела у којима је углавном обрадио мање познати дио средњовјековне историје

⁵ S. Jovanović, 2021, 172.

⁶ Копију рукописа уступио је Завичајном музеју Даниловград господин Војимир Шобајић, дипломата из Београда, потомак Максима Шобајића.

⁷ М. Шобајић, 2023, 123.

⁸ Више о томе: П. Ровински, 1994, том IV.

Србије. Писао је о деспотовини о позном Византијском царству, о српском 16. и 17. вијеку.⁹

Стојан Новаковић (1842–1915), српски филолог, историчар књижевности, политичар и предсједник Српске краљевске академије. Као књижевник, писао је пјесме и прозна дјела, а бавећи се истријом проучавао је правну и друштвену историју српског народа. Радован Самарцић је рекао за њега да је *утемељивач савремене српске историографије* и да је био припадник *критичке школе*, у својим дјелима давао је примјере како да се размишља о *националном и колективном искуству*.¹⁰

Вук Стефановић Караџић (1787–1864), српски лингвиста, антрополог и филолог. Најзнајчајнија личност српске књижевности. За нас је значајан јер је можда и први пренио и описао легенду о Бијелом Павлу.¹¹

Ослањајући се на поменуте научнике и истражујући њихов рад, Шобајић упознаје и дјела *Гласника Српског ученог друштва*.

III

За утемељивача српске историографије сматра се Јован Рајић (1726–1801), српски калуђер, историчар и писац. Јован Рајић је написао прву модерну историју српског народа, у којој је одлучно одбацио народну епску историјску традицију.¹² Из Рајићевог дјела развијала се српска историографија која ће бити темељ за каснија истраживања усмених предања и традиција и њихово критичко проучавање.

Крајем XIX вијека, у Србији се појављује нови „критички правац“ у историографији. Иларион Руварац (1832–1905) се сматра родоначелником критичке школе.¹³ Руварац је уз Љубомира Ковачевића (1848–1918) први довео питање истинитост и објективност усмене традиције и предања. Та такозвана критичка историографија наишла је на отпор, посебно након полемике Руварца и Панта Срећковића (1834–1903), што је довело до поларизације између критичке и романтичарске историографије. Правац који су поставили Руварац и Ковачевић, критички, са тежњом за темељно проучавање историјских извора, страних и домаћих, уобличио је и развио Стојан Новаковић који се није у потпуности одрицао старих предања и усмене традиције. Новаковић се трудио да разумије традицију, фолклор и предање у историјском кон-

⁹ Више о Мијатовићу: V. Matic, 2007.

¹⁰ М. Ковић, 2015.

¹¹ В. Караџић, 1857, 76–79.

¹² С. Новаковић, 1982, 7.

¹³ Т. Živković, 2012, 202.

тексту који је до њих довео, али и примјеном историјских извора, три основна, како их је класификовао.¹⁴ Извори првог реда по њему су споменици, а њихову поузданост мјери аутентичношћу.¹⁵ У изворе другог реда он ставља писце, дијелећи их на домаће и стране, и на крају – усмено предање (мишљење) и традиција.

Несумњиво је да је М. Шобајић био под утицајем ове школе, ако узмемо у обзир да се школовао у Србији. Период од 1860. до 1870. године проводи у Србији гдје је наставио да се усавршава и да пише.¹⁶ Он чак у свом дјелу *Старине у Зети* критикује *Гласник Српског ученог друштва* и није хтио да им шаље своје радове: *што пред њим* (мисли на Гласник) *се налазе неколико мојих списа, од 2-3 године, неријешено* и објашњава: *друштво је поремећено неколико година, па слабо ради, због новчане оскудице*.¹⁷ У истом дјелу он се позива на Стојана Новаковића, којег назива *наш врсни писац и учени књижевник*.¹⁸ Читајући Новаковићева дјела о старим градовима у Зети, он се одлучује на истраживање тамо поменутих градова: *Градетај, Новиград и Лонтодокло*. Управо, Новаковићево дјело је подстакло Шобајића на истраживачки рад: *Писање Новаковића побудило ме је, да нарочито пођем на племенима, у она мјеста што их помиње Новаковић и други писци, па и на друга мјеста гдје се старине налазе, те да опишем њихова стања и о њима предања народна. И тако, ја држим, да ми је пошло за руком да нађем прва два града Порфирогенитова, Градетај и Новиград*.¹⁹ Можемо видјети да је кроз рад Стојана Новаковића, Шобајић био упознат и са познатим дјелом *Де администрандо империо (ДАИ)* византијског цара Константина VII Порфирогенита. Шобајић је сматрао да метод рада сваког истраживача мора да почива на обиласцима локалитета о којима се пише, па је физички обишао сваки локалитет о којем је писао.

У првом поглављу *Брдске слободе* под називом *Бијели Павле Дукађинац: предања и факта*, Шобајић нам објашњава предање о Бијелом Павлу и покушава да докаже његово постојање кроз историјске изворе. Он каже: *Ми смо Бјелопавлићи сви од Бијелог Павла Дукађинца; а Павле је син Леке Дукађинца. Лека је погинуо од Турака с царем Лазаром у Косову*. Даље наводи: *Пошто одбију Турке, Павле се настани међу Лужанима, ту се и ожени кћером бана Лужанина, који није имао мушка порода, те тако бановина остане на Павла. Он је имао*

¹⁴ С. Новаковић, 1982, 9–17.

¹⁵ Исто, 9–12.

¹⁶ М.Шобајић, 2023, 17–21.

¹⁷ Исто, 123.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто, 125.

бијелу косу, а био је јунак и лијеп ка вила, зато га народ прозове Бијели Павле, по коме се презиваше његови синови, по чему се послије прозове и племе и мјесто, а име „Лужани“ изчили.²⁰ Ово предање се поклапа са предањем које је записао Вук Караџић 1857. године и које се сматра за прво записано предање о постанку племена Бјелопавилаћа. Караџић пише: *Пошто Дукађински капетан Лека погине на Косову и Турци му дворе похарају и разуре, син његов Павле добјежи преко Албаније и Куча у горњу Превалу²¹ и ондје се у селу Сретњи најми у бана Лужанина Мрдака да му служи коње²².* Видимо да Шобајић прихвата верзију Вука Караџића и сматра да је Бијели Павле син Леке Дукађина. Да се држи овога предања говори и то што прихвата и Караџићев опис Бијелог Павла у којем каже: *Павле је на глави имао бијелу косу, и зато су га звали Бијели Павле.*²³ Наравно, морамо узети у обзир да је Вук Караџић ово предање записао на основу усмених казивања које је слушао када је боравио у Црној Гори, с обзиром на то да нема историјских докумената у којима се помиње Бијели Павле. Шобајић, очигледно, прихвата предање које је записао Караџић и сматра га тачним, јер на једном мјесту каже: *Старо предање о Бијелом Павлу, по Вуку Караџићу (примјери српског језика),* а у наставку препричава легенду.²⁴ Можемо слободно рећи да Шобајић узима Караџићев запис за званичну верзију настанка племена, будући да је и сам из Бјелопавлића и да је добро упућен у легенде о Бијелом Павлу.

Шобајић чак покушава да докаже да је он син Леке Дукађина и да је Лека заиста погинуо на Косову 1389. године, користећи и проучавајући дјело *Битка Косовопољска 1389 год* од Данила Живковића из 1870. године. А у дијелу у ком говори о Бијелом Павлу и сукобима са Турцима, користи опет поменутог Стојана Новаковића и његово дјело *Срби и Турци* из 1900. године.

Шобајић је ово предање записао још 1873. године у свом дјелу *Млади Црногорац или историјски списи.*²⁵ Овим дјелом ће се водити Павле Ровински када пише свој рад *Црна Гора у прошлости и садашњости* из 1897. године У дијелу рада у којем говори о Горњој и Доњој Зети и области Бјелопавлића, Ровински наводи: *Ево шта прича овдашњи историчар и познавалац предања свога краја М. Шобајић.*²⁶ Он ту цитира Шобајића и преноси предање о Бијелом Павлу и сматра

²⁰ М. Шобајић, година непозната, 4.

²¹ Вук Караџић област Бјелопавлића прије косовског боја назива Горња Превала.

²² В. Караџић, 1857, 76.

²³ Исто.

²⁴ М. Шобајић, година непозната, 27.

²⁵ М. Шобајић, 2023, 65–119.

²⁶ П. Ровински, 1994, II, 60.

његов рад релевантним када је у питању настанак племена Бјелопавлића. И сви каснији радови који су се тicali настанка поменутог племена темељили су се на Шобајићевим закључцима, попут записа Мићуна Павићевића или рада војводе Риста Бошковића, *Историјске приче из повијеснице Бјелопавлића* из 1902.

У једном дијелу рада Шобајић се дотакао личности Беле Павлимира, јер постоје наводи да је Бијели Павле у ствари Бела Павлимир. Шобајић за проучавање лика и дјела Беле Павлимира користи *Летопис Матице српске* из 1888. године. У *Летопису* се наводи: *Српски краљ Радослав побјегне из Расе, од насиља свога сина Просегоја у Рим и кад Радослав чује у Риму да му је погинуо тај син, ожени се по други пут са Римљанком бољарског рода, и с њом роди сина Петрислава, и затијем умре у Риму. Тако се и Петрислав ожени племенитом Римљанком и с њом роди сина Павлимира (или Павла) па затим и он умре у Риму.*²⁷ Ово је у ствари дио из *Љетописа попа Дукљанина*, тако да је Шобајић знао и за ово дјело користећи се *Летописима Матице српске*.²⁸ Шобајић користи овај дио и цитира га у *Брдској слободи* и покушава да оповргне наводе да су Бијели Павле и Бела Павлимир једна личност. Да су Бијели Павле и Бела Павлимир иста особа сматра и Павле Ровински, па каже: *Овдје се присјећамо Беле Павлимира или је Бијелог Павла који се помиње код Дукљанина и код Порфирогенита, и даје закључак: Назив Бјелопавлићи, највјероватније, не означава неко конкретно племе, већ становнике ове области који су понијели име својега властелина Бијелог Павла (Павлимира) или његова братства.*²⁹ Аутор *Брдске слободе* је строго против тога да је Бела Павлимир родоначелик племена и за тврдњу Ровинског каже: *Црногорски историчар Павле А. Ровински Рус то засигурно држи мада не може ни најмање оснажити ни са предањима ни писменим фактима. Он само по томе сумња у Бјелу Павла Дукађинца, што је тешко вјеровати да су се Бјелопавлићи по њему прозвали тако још за живота или на скоро по смрти му.*³⁰ Шобајић према подацима из поменутог *Летописа* Белу Павлимира смјешта у област Херцеговине и сматра да су његови потомци владали требињском жупом, те да према томе Бијели Павле не може бити Бела Павлимир. Тако закључује: *Историјска личност Беле Павлимира господара требињске жупе у 9 вијеку нас омета у томе а то не буде онај Бијели Павле, родоначелник Бјелопавлића. А ја држим да је то Павле вођа секташке јереси павлићанске. Кад је Немања истријебио Богумиле, Павлићани приме*

²⁷ Летопис Матице српске, књига 156, 1888, 23.

²⁸ Љетопис Попа Дукљанина, 1967.

²⁹ П. Ровински, 1994, II, 60–61.

³⁰ М. Шобајић, година непозната, 25.

православље, и дање наводи: *Ми пак мислимо да је вјероватније наведено о Павлу Дукађинцу да је родоначелник Бјелопавлићима, него ли Бела Павлимир који је живио у другом предјелу и области преко 500 година пређе Бијелог Павла Дукађинца и по њему назива Бјелопавлиће.*³¹ То нам опет потврђује да је Шобајић дубоко увјерен да је Бијели Павле уистину Дукађинац, син или брат Леке Дукађина и да прати методологију тадашње историографије. Тибор Живковић у свом дјелу *Легенда о Павлимиру Белу* скоро идентично као Шобајић тумачи легенду о Бели Павлимиру и његову аутентичност посматрану кроз *Љетопис попа Дукљанина*, те истиче да поуздани историјски извори о њему и не говоре.³²

IV

У другом поглављу рукописа *Брдске слободе*, под називом *Дукађинци и сувремена властела*, Шобајић се позабавио обласним господарима и простору који су населили Дукађинци.

Шобајић, као и остали историчари тога доба, династију Балшић назива Баошић. У дјелу *Деспот Ђурађ Бранковић Ч. Мијатовић* такође Балшиће назива Баошићима „с господаром Зете Ђурђем Баошићем“. Мијатовић је цитирајући један документ нађен у *Љетопису Пећком (Троношком)* исто као и Шобајић у свом дјелу покушао да анализира улогу Балшића везано за Косовску битку 1389.³³ Тај документ Мијатовић ставља у шири контекст издаје, још прије самог рата односно током стварања ширег покрета отпора против Турака.³⁴ Цитирајући турског историчара и хроничара Сеада Едина који је стварао и 16. вијеку, наводи да је Лазар послао изасланике босанском краљу, али да је издајством *кнеза од Александрије* турском султану ствар пропала.³⁵ Мијатовић сматра да је кнез од Александрије заправо кнез од Скадра.

Очигледно је да Мијатовић контекст издаје смјешта и прије битке на Косову, али се не одриче ни традиције о издајству у самом дану битке, јер помиње да се очекивао долазак војводе Радича и Баошића.³⁶ Шобајић се у свом дјелу бавио процјеном и историјском улогом Балшића, које описује као одважне јунаке *бистрог ума*, али њихову улогу у Косовској бици посматра доста уже и мање критично у односу на Мијатовића. Шобајић је у овом случају под утицајем народне традиције и предања.

³¹ Исто, 24–25.

³² Више о томе: Т. Живковић, 2003, 9–32.

³³ Ч. Мијатовић, 1880, 4.

³⁴ Исто, 5.

³⁵ Исто, 6.

³⁶ Исто, 8.

Истражујући етногенезу Дукађинаца, Шобајић несумњиво користи методологију по којој поступа и Мијатовић. Он не проучава само њихово поријекло, већ њихове политичке и војне потезе ставља у шири контекст и упоређује њихове везе са осталим властелинским породицама, Балшићима и Црнојевићима. Он примјећује честе борбе за територије, упливе страних држава у прилике на Балкану, али и честе промјене савезништва и склапање бракова ради политичких потеза. Пратећи ту методологију, Шобајић на почетку покушава да одреди саме границе њихове власти, а након тога и промјену тих граница, узрокованих сукобима са Балшићима.³⁷ Ипак, највећу пажњу у својим дјелима они поклањају њиховом поријеклу. Мијатовић Дукађинце, као и остале властелинске породице са простора данашње Црне Горе и Албаније, сматра потомцима француског племства. Повезује и истражује њихове генеолошке везе, па за Дукађинце каже: *У северној Арбанији, у Задримљу јавља се већ крајем 13-тог века, Dux Ginus Tanusius, dominus de Zadrimo, De Montagna Nera, de Paliti et de Sati, родоначелник Дукагинаца прадед Леке Дукагина.*³⁸ Мијатовић такође прави и подјелу неких породица и истиче њихово мјешовито поријекло, па нпр. за породицу Топија каже да су француско-византијска, а Балшиће назива српско-француском породицом.³⁹ Шобајић такође помиње запис за Дуку Танасиса, господара Задримља, али га допуњава њиховим поријеклом из Троје: *У сјеверној Албанији у Задримљу јавља се већ крајем XIII стољећа, родоначелник Дукађинаца, праћед Леке Дукађина. Први јужни сусједи Балшићима, Дукађини господари Задримља, причали су да су им стари праоци доселили из Троје, по њеном паду, у Француску, па позније два брата од њихове куће као крсташи пошли с Готфридом Буљоном, у Јерусалим, а један остао у Италију, као родоначелник куће Херцега од Есте и Фераре, а други по имену DUKA d'AGUIONO постао родоначелник Арбанашких Дукађина (стр 147). Продан Дукађин као властелин потписан је међу друге властеле 1368. год.*⁴⁰ *И овај цитат је преузео из поменутог Гласника српског ученог друштва, што је још један доказ да је пратио методологију и рад Ч. Мијатовића. Он даље у свом дјелу наводи и сљедеће: А за Дукађинца се зна да су посрбљени властели порекла романског-францезич.*⁴¹ То опет потврђује тезу коју заступају да су Балшићи и Дукађинци француског поријекла.

³⁷ М. Шобајић, година непозната, 7–22.

³⁸ Гласник српског ученог друштва, бр.49, 1870, 138.

³⁹ Исто.

⁴⁰ М. Шобајић, година непозната, 4.

⁴¹ Исто, 11.

Бавећи се политичким приликама везаним за Дукађинце, Шобајић доводи у питање њихово вазалство према Балшићима. Он веома објективно тумачи политичке прилике у којима се те двије властелинске породице налазе. Када наводи границе подручја које посједују Дукађинци на крају XIII вијека, он наводи територије које су Дукађинцима остале у наслѣдство од Дуке Тануса и примјећује да су им Балшићи отели неке територије па их касније вратили. Потом наводи: *У почетку владе Ђорђа Страцимирова Баошића, 1385 оцијене се од њега нека Арбанашка племена око Љеша и Задримље, којима управљаху браћа Дукађинци Лека и Павле, који сами за себе чињаху уговоре с млетцима.*⁴² Управо овдје се види способност Максима Шобајића за темељни приступ и изучавање опет поменутог Мијатовића и његових радова објављиваних у Гласнику српског ученог друштва.⁴³ Упорјеђујући их, он каже: *Балша I са синовима, по смрти цара Уроша, заузму Скадар и Доњу Зету, не зна се од кога, а Горњу Зету заузму од Дукађинаца и од Ђураша Илића; Драчку област од Карла Топије.*⁴⁴ Из свега до сад изнијетог Шобајић извлачи следећи закључак: *С овим јасним доказом (фактом) ми тврдимо предање Бјелопавлића, да је Лека и брат му Павле (бијели) савезнички с Баошићима, војевали против Турака, као што су и били и крвни пријатељи, о чему ћемо на другом мјесту.*⁴⁵ Пратећи тај наратив, он даље износи низ критика на рачун Балшића и њихове сталне борбе са околном властелом, додуше прилично рационално расуђује иако то децидно не наводи, да су Балшићи били у честим сукобима са Дукађинцима и осталим. Сам о томе каже: *То су јасни знаци како Баоши бијаху отели од друге властеле своју државицу, коју никад не могаше с границама утврдити, од нападача којима су те земље отете.*⁴⁶

На основу свега овога можемо примијетити дубоку посвећеност и жељу Шобајића да проучава историју свог родног краја са циљем ка бољем разумијевању. Буудћи да је до тада преовладала усмена традиција, Шобајић је покушао да преко аутора, поменутих у овом раду, пронађе историјску подлогу и докаже постојећа предања. Његово истраживање показује важност предања у реконструкцији историје, али истовремено указује и на проблем недостатка писаних извора који би потврдили те податке.

⁴² Исто, 5.

⁴³ Гласник српског ученог друштва, бр. 49, 1870, 125–264.

⁴⁴ М. Шобајић, година непозната, 6.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто, 13.

V

Бавећи се проблематиком проучавања историје Бјелопавлића и покушавајући да историјским чињеницама и логичким закључивањем пронађе повезнице, велики дио његовог истраживања базиран је и на географији простора који је проучавао. Као што је и написао Татомир Вукановић (1907–1997), у Гласнику српског географског друштва: *Оштро око умнога истраживача Вука (Вука Караџића) запазило је притом да опис народа не иде без описа земље.*⁴⁷ Тако и Максим Шобајић један дио свог рада посвећује *Географији Бјелопавлића*, те даје опис бјелопавлићког племена и самог географског положаја. Он се водио, како смо већ навели, методологијом која подразумева обилазак локалитета о којима пише. Тако је Шобајић обишао сва важније мјеста и предјеле које је истраживао. Он каже: *Кад се попнете на неком вису, рецимо на Курило или још боље на Тараи, Височицу итд, на промотрите око себе красоту положаја.*⁴⁸ По овоме видимо да је Шобајић први који се озбиљније позабавио географским положајем племена и по томе закључио: *Положај Бјелопавлића заједно и Пипера и Пјешиваца сличан је Бокешком приморју, што значи да је истраживао и околна племена.*⁴⁹ Када описује села наводи: *Села су крајем поља испод горе, обично у групи око неког студенца или јачег врела, по бреговима и око њих. А од скоро се села почела расипати у ширем простору.*⁵⁰ Сличан опис бјелопавлићких села налазимо код Петра Шобајића, који је написао најпознатију етнографску студију о Бјелопавлићима (Бјелопавлићи и Пјешивци). Петар Шобајић је између осталог и синовац Максимов и по свој прилици је наставио стричев рад. У предговору своје књиге П. Шобајић истиче: *Од мог покојног стрица Максима, који је родом Бјелопавлић и живео дужије у племену, остао ми је у рукопису већи рад („Мемоари“), од кога један део садржи историју Бјелопавлића.*⁵¹

П. Шобајић каже: *Насеља захватају јужни део племенске области, налазе се на странама и у пољу око Зете... Куће сеоске су обично груписане, нарочито старијих села. Сеоске куће су поређане у мањим групама. Свака од њих има своје име и по неколике чине једно село; име је селу дало братство, које у њему живи, или носи име по најстаријој и највећој групи кућа.*⁵² Видимо да је П. Шобајић за основу истраживања користио

⁴⁷ Гласник српског географског друштва, свеска 27, 1947.

⁴⁸ М. Шобајић, година непозната, 31.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто.

⁵¹ П. Шобајић, 1996, 5.

⁵² Исто, 13–14.

рад свога стрица, које је унаприједио и додатно истражио. Помоћ му је пружао Јован Цвијић, његов професор под чијим утицајем је и стварао. Засигурно за првог географа, који се озбиљније прочитава овај простор, можемо сматрати Максима Шобајића. Његово теренско истраживање и опис географских локалитета били су кључни у утврђивању повезаности народа са земљом. Ова истраживања такође показују важност теренских истраживања и непосредног запажања, као кључног метода у проучавању историје и географије једног подручја, као и дубоке повезаности људи и њиховог окружења у обликовању културе и историје.

VI

Један од основних проблема везаних за рукопис *Брдска слобода* Максима Шобајића јесте управо непозната година настанка дјела. Узимајући у обзир да дјело није никада публиковано, а аутор не наводи годину настанка у рукописима, остајемо ускраћени за тај податак. Сматрамо да поменуто дјело није настало у једном тренутку, на то да је писано дужи временски период упућује његова тематска сложености. Рукопис се састоји из пет свесака и протеже на око 800 страница, на којима су обухваћени различити временски периоди. Без дилеме се може закључити да дјело није настало одједном и да је на њему Шобајић радио, како смо навели, дужи временски период. Ове чињенице додатно отежавају датирање рукописа.

Према неким наводима, *Брдска слобода* настала је 1888. године.⁵³ Јер, Шобајић наводи: *На поменутом путу између Шипкове главице и Спужа нашао сам, око 1888. године, на 5-6 мјеста траг римске калдрме.*⁵⁴ И по овоме су смјестили настанак нашег дјела у 1888. годину. Ипак, немогуће је да је дјело настало поменуте године јер један дио књиге, то јест пета свеска, носи назив *Фараон и устав*, алудирајући на први устав у Црној Гори из 1905. године и апсолутизам тадашњег књаза Николе.⁵⁵ Дакле, Шобајић није могао да 1888. године зна за устав и да му посвети један дио рукописа. Дио који помиње везан за 1888. годину јесте само резултат његових ранијих истраживања које је у *Брдску слободу* унио. Оваквих примјера има још много и протежу се кроз цијело дјело. Назначену годину не можемо узети ни за годину почетка настанка рада, јер у првом дијелу књиге, првој свесци, Шобајић за литературу користи и позива се на дјело Стојана Новаковића *Срби и Турци* које је издато 1900. године, али очигледно је да је овај дио у рукопи-

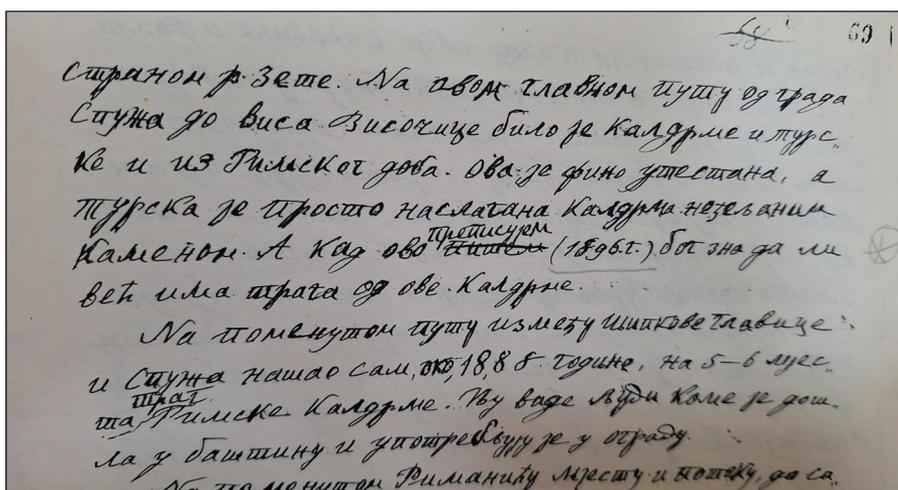
⁵³ В. Ђковић, 2025,

⁵⁴ М. Шобајић, година непозната, 69.

⁵⁵ Исто, 681.

сима накнадно уписан. У првој свесци, на једном мјесту говори о бјелопавлићком јунаку и перјанику Марку Горашеву Јововићу и каже: *Марко је умро у дубокој старости, 1891. г. хиљадиле се такви.*⁵⁶ То нам је опет показатељ да дјело није могао почети писати прије те године.

На једном мјесту у првом дијелу рукописа, када говори о међународним односима у току Вељег рата 1876–1878. године, Шобајић наводи: *А у данима кад ово преписујем (крајем 1896 г.) сва дипломација Европска уговара о диоби Турске; и прва је Инглишка предложила Европи да треба уништити Турску царевину и подијелити је међу сусједне народе.*⁵⁷ На другом мјесту Шобајић се понавља и каже *А кад ово преписујем (1896 г.) бог зна да ли већ има трага од ове калдрме.*⁵⁸ Несумњиво је да је рад започео те године, јер и на још једном мјесту Шобајић каже: *А данас тај барјак претворен је (ове год. 1896) у батаљон од 500 убојника*⁵⁹. Дакле, на рукописима је радио 1896. године и те године је и започео писање Брдске слободе, јер се сва три податка налазе у првом дијелу рукописа.

Сл. 2. Дио рукописа Брдске слободе гдје аутор помиње годину када је вјероватно и започео писање

У једном дијелу рукописа нам Шобајић директно говори да је боравио у Београду и да се спремао за писање овог дјела: *Непрекидно сам*

⁵⁶ Исто, 75.

⁵⁷ Исто, 71.

⁵⁸ Исто, 69.

⁵⁹ Исто, 106.

се бавио са писањем повјеснице ове, о Брдима, читајући свјетско знање које је сабрано у књигама велике „Народне библиотеке“ у Биограду.⁶⁰ Овај податак нам је драгоцен и зато што видимо да је подлогу за писање оваквог дјела тражио у ауторима и већ објављеним књигама који су се бавили оваквим и сличним темама. Неке од тих аутора који су оставили трага на Шобајићево писање смо и навели.

Сматрамо да је *Брдска слобода* врхунац ауторове каријере. Овакво свеобухватно дјело је по свој прилици писано од 1896. године, а списе завршава периодом парламентаризма у Црној Гори 1907/1908. година. На много мјеста су рукописи преправљани и допуњавани новим сазнањима, што је опет индикатор да је на овом дјелу рађено више године. Чак, на једном мјесту у раду Шобајић каже: *Школу Шубаићку почеше градити 1899 г. код цркве св. Петке. Земљиште за школу дароваше добра браћа Видак и Богић Шумановићи. Велика им хвала (Ово додах 1899 г.)*⁶¹. Највећи дио рукописа настао је почетком XX вијека. Ако знамо потенцијално вријеме настанка, а онда можемо претпоставити и мјесто гдје је дјело настало. Дјело је настало у Никшићу, јер је Максим Шобајић у овом периоду живио и стварао у овом граду. Он ће у Никшићу и умријети 1917. године.⁶²

У овом раду је Шобајић сублимирао сва своја дотадашња истраживања, спојио сва дјела у једну цјелину којој је дао назив *Брдска слобода*. Писао је читким ћириличним писмом и по стилу писања се види да је Максим Шобајић био образован, што је за Црну Гору тога доба заиста била ријеткост.

VII

Упркос нивоу формалног образовања које је посједовао Максим Шобајић, његове заслуге везане за проучавање историје, традиције и предања Бјелопавлића заиста су велике. Можемо га с правом сматрати једним од зачетника научне и критичке историографије у Црној Гори. Такође, његов допринос на пољима археологије, географије и етнографије је поставио темеље за будућа истраживања на тим пољима. Детаљним теренским истраживањима које је спроводио кроз разне крајеве Црне Горе, а нарочито у њеном средишњем дијелу, а која је публиковао и објавио у дјелу *Старине у Зети*, служиће плејади каснијих научника који су се бавили том проблематиком у Црној Гори. Био је заљубљеник у историју и поезију и први је који се најозбиљније позабавио исто-

⁶⁰ Исто, 123.

⁶¹ Исто, 116.

⁶² О томе више: Н. Мартиновић, 2009.

ријом свога краја. Он је покушао да знања која је стекао пренесе и додашња усмена предања докаже научном методом. Показали смо да је био упознат о српској историографској школи и да је радио по том моделу. Шобајић као аутор комбинује историјску анализу и народну традицију. Свакако је Шобајић значајна историјска личност која је оставила неизбрисив траг у завичајној али и у црногорској култури.

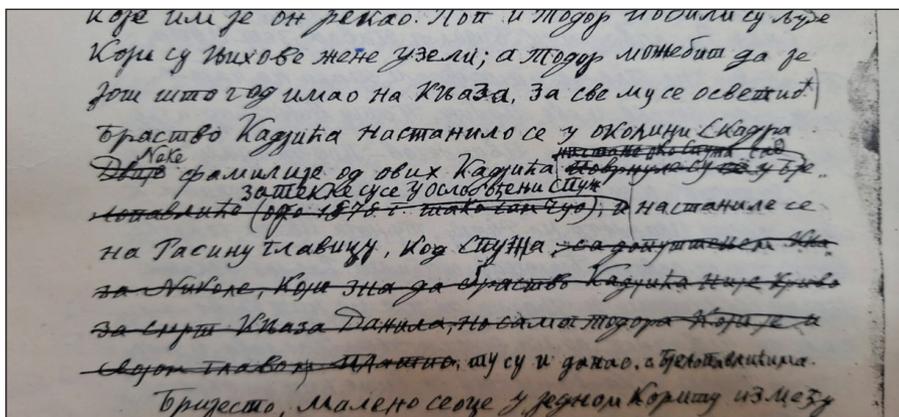
Брдска слобода је круна Шобајићеве научне каријере. Сам наслов нас упућује на вишевековну борбу за слободу и допринос брдских племена саздању црногорске државе. Нажалост, никада објављена *Брдска слобода* је једно од кључних дјела која се баве историјом и културним идентитетом црногорских брдских племена, понајвише Бјелопавлића. С обзиром на то да је дјело настајало дужи временски период, уз сталне допуне, можемо рећи да је ово најзначајније ауторово дјело. Своје раније радове је уврстио у *Брдску слободу*. На примјер, опис и историја Никшића (Оногошта) су садржај трећег дијела списка, а у четвртој књизи налазимо дјелове из Шобајићевог рада *У моје доба*. Такође, описи разних бојева и ратова, опис манастира Острог и догађаја који су обликовали другу половину XIX вијека налазимо и у *Младом Црногорцу*. Без сумње *Брдска слобода* је за Шобајића била животно дјело у којем је сабрао све раније своје радове у жељи да се она нађу на једном мјесту. Шобајић је користио комбинацију народних предања, археолошких запажања и историјских извора како би реконструисао прошлост и доказао постајање одређених усмених предања. Он се води и логичким закључивањем, уколико нема историјски податак или извор за конкретан догађај или локалитет. *Брдска слобода* у себи сабира народне обичаје, традицију, вјеровања, усмена предања, начин живота и тачне историјске податке за значајне догађаје који су обликовали живот брдских племена. Оно што је нама додатно занимљиво је то да Шобајић није био под утицајем тадашње црногорске власти, а посебно црногорског двора са књазом/краљем Николом Петровићем на челу. По наслову једног дијела списка, *Фараон и устав*, видимо да је Шобајић критички настројен према тадашњем режиму и самовољи црногорског суверена.

Брдска слобода је настајала из личне жеље и тежње ка научном доприносу културној баштини Црне Горе и брдских племена. Иако није никад објављена, фрагменти списка су коришћени у неким академским радовима и студијама.⁶³

Позабавили смо се и проблемом настанка *Брдске слободе*, пошто аутор није назначио годину настанка дјела. С обзиром да дјело није ни-

⁶³ B. Iković, 2025; M. Šaletić, 1996.

када објављивано, дјелимично смо успјели да на основу рукописа за период настанка списа утврдимо почетак XX вијека. За годину почетка писања узели смо 1896, јер то Шобајић наводи на два мјеста у првој свесци. Тачну годину завршетка не можемо са сигурношћу рећи, али како се рад завршава периодом почетка парламентаризма у књажевини Црној Гори, сматрамо да је и тих година престао са писањем. Ни у једном дијелу рада не помиње балканске ратове нити Први свјетски рат, тако да је вјероватно *Брдска слобода* завршена прије тога. Рекли смо да је на *Брдској слободи* радио дужи низ година, јер су у раду очигледа мјеста гдје је аутор накнадно додавао реченице и мјеста гдје је исправљао већ написани текст.

Сл. 3. Дио рукописа Брдске слободе у ком се јасно види да је преправљана и дорађивана

Овај рад се бавио највише првим дијелом рукописа *Брдске слободе*, са циљем да покажемо које је изворе користио Максим Шобајић. Показали смо да је Шобајић био инспирисан највише српском историографском школом. Вјероватно због тога што се школовао и живио у Србији и што су му били доступни сви тадашњи научни радови које је успио да имплементира у своје студије. *Брдска слобода* свакако заслужује да буде преточена у књигу и објављена, како би била доступна заинтересованој јавности.

Nikola BABIĆ, Bogdan MILAČIĆ

INTRODUCTORY STUDY ON THE MANUSCRIPT *HIGHLAND
FREEDOM* BY MAKSIM ŠOBAJIĆ

Summary

Highland Freedom represents the crowning achievement of Šobajić's scholarly career. The very title evokes the centuries-long struggle for freedom and the contribution of the highland tribes to the formation of the Montenegrin state. Unfortunately never published, Highland Freedom stands as one of the key works dealing with the history and cultural identity of the Montenegrin highland tribes, particularly the Bjelopavlići. Given that the manuscript was created over an extended period of time—with the author repeatedly revisiting it, adding new insights and supplementing the text, which is evident in certain parts—it can be said that this is Šobajić's most significant work. He incorporated his earlier writings into Highland Freedom. In the absence of historical records or sources for specific events or locations, he relied on oral tradition and logical deduction to fill in the gaps. Highland Freedom compiles folk customs, traditions, beliefs, oral histories, ways of life, and verifiable historical data regarding key events that shaped the tribal life of the Montenegrin highlands. What makes the work especially intriguing is that Šobajić was not influenced by the Montenegrin authorities of his time, particularly the royal court led by Prince (later King) Nikola Petrović. A part of the manuscript titled *The Pharaoh and the Constitution* reveals Šobajić's critical stance toward the regime and the autocracy of the Montenegrin sovereign. Thus, Highland Freedom emerged from a personal desire and commitment to making a scholarly contribution to the cultural heritage of Montenegro and its highland tribes. Although never officially published, fragments of the manuscript have been used in various academic works and studies.

We also addressed the issue of the origin of Highland Freedom, since the author did not indicate the year in which the work was written. Given that the work was never published, we were only partially able to determine the period of its creation through analysis of the manuscript. Based on this, we estimate that the writing began at the start of the 20th century. We have taken the year 1896 as the starting point of writing, as Šobajić mentions this year twice in the first notebook. The exact year of completion cannot be stated with certainty, but considering that the manuscript concludes with the early period of parliamentary development in the Principality of Montenegro, we believe that he likely ceased writing around that time. Nowhere in the text does he mention the Balkan Wars or the First World War, which suggests that Highland Freedom was completed before those events. As previously noted, Šobajić worked on Highland Freedom for a number of years, which is evident from parts of the manuscript where he later inserted sentences or made corrections to already written sections. This study primarily focused on the first

part of the Highland Freedom manuscript, with the aim of identifying the sources used by Maksim Šobajić. We demonstrated that Šobajić was deeply influenced and inspired by the Serbian historiographical school, whose works he followed and referenced extensively. This was likely due to the fact that he was educated and lived in Serbia, where he had access to contemporary academic literature, much of which he successfully incorporated into his own studies. Highland Freedom certainly deserves to be published and turned into a book, which would make it accessible to the interested public and preserve its cultural and scholarly value.

Литература:

- V. Iković, *Arheološki lokaliteti na području Danilovgrada od praistorije do poznog srednjeg vijeka*, Matica crnogorska, Cetinje, 2025.
- V. Караџић, *Примјери српско-славенскога језика*, Штампарија јерменскога манастира, Беч, 1857.
- V. Matić, *Grof Čedomilj Mijatović veština mogućeg (1842–1932)*, Beograd, 2007.
- Г. Станојевић, М. Васић, *Историја Црне Горе*, књига III, Титоград, 1975.
- Глас Црногораца*, бр. 48, Цетиње, 1887.
- Гласник српског ученог друштва*, књига 49, Државна штампарија, Београд, 1881.
- Гласник српског географског друштва*, свеска 27, Београд, 1947.
- Летопис Матице српске*, књига 156, 1888.
- Љетопис Попа Дукљанина*, Графички завод, Титоград, 1967.
- М. Шобајић, *У моје доба*, РМ Доброј, Београд, 2023.
- М. Шобајић, *Старине у Зети*, РМ Доброј, Београд, 2023.
- М. Шобајић, *Млади Црногорац или историјски списи*, РМ Доброј, Београд, 2023.
- М. Шобајић, *Брдска слобода*, необјављени рукопис, година непозната.
- М. Ković, *Kontinuiteti i diskontinuiteti srpske istorije*, Novi Polis, Beograd, 2015.
- М. Šaletić, *Vjelopavličići između istorije i legende*, Matica crnogorska, Cetinje, 1996.
- N. Martinović, *U sazvežđu duha : Šobajići : Maksim, Bekica, Branko, Ilija, Simo i Petar*, Centar za kulturu, Nikšić, 2009.
- П. Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, Том II, Издавачки центар „Цетиње“, Цетиње, 1994.
- П. Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, Том IV, Издавачки центар „Цетиње“, Цетиње, 1994.
- П. Шобајић, *Бјелопавлићи и Пјешивци*, Цид, Подгорица, 1996.
- S. Jovanović, *Ideje Petra Šobajića o ranosredjovjekovnom etničkom miješanju u Vjelopavličićima*, Istorijски zapisi, 2021.
- С. Новаковић, *Историја и традиција*, Српска књижевна задруга, Београд, 1982.
- T. Živković, *Nova tumačenja vesti o južnoslovenskim gentes u De administrando imperio vizantijskog cara Konstantina VII Porfirogenita (944-959)*, Godišnjak, Banja Luka, 2012.

Т. Живковић, *Легенда о Павлимиру Белу*, Историјски часопис, књига L, Београд, 2003.

Ч. Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, Државна штампарија, Београд, 1880.